

Pismo iz Zagreba.

Zimsko sunce. Slika iz istarskoga života u četiri čina. Napisao Viktor Car Emin. Primera v hrvatskom zemaljskom kazalištu v Zagrebu dne 10. decembra 1902.

Viktor Car Emin je bil poprej učitelj v Istri. Sedaj je samo tajnik »Družbe sv. Cirila i Metoda za Istro« in pisatelj, živeč stalno s svojo mlado ženico v Opatiji v majhni hišici, ki je njegova lastnina. Doslej je pisal novele in črtice iz istrskega življenja. Popisoval je v njih tihi trud in skrito žalost siromašnega naroda, ki ga uklenjata skopa zemlja in gospodujoči Italijan (ali bolje Italijanaš) v gmotne in duševne verige. Car-Eminovo pero označuje epična podrobna intimnost in topla, mehka ljubezen. V »Zimskem suncu« je šel med dramatike. Ali je to naravna stopinja v razvoju njegovega talenta, ali samo izreden korak v izrednih okolnostih izrednega življenja? — Istrski narod živi tiho, mirno življenje, na pičli grudi stanuje in pot svojega obraza in moč svojega telesa ji posvečuje vdano in brez preglasnega upora. A to krševito zemljo objema morje in šum njegov udarja na vrata skromnih koč. Morje izzivlje, napada in vabi. Napadenci se dvigajo iz enoličnih kretenj poljskega in vinogradniškega dela in prijemljejo za nestanovitno veslo in krmilo, ki urita mišice v najživahnejši ročnosti in odločnosti. Zato je ta narod nagel, gibčen po duhu in telesu. Ali morje je tudi cesta, velika, ogromna in neizmerna. Vsaka cesta pa beži od človeka, stoječega ob njej, in ga vabi, vleče za seboj v nepoznane dalje. In človek gre. Istrski mornar prebrodi vsa morja, obišče vse zemlje; pobrati se z ladjo, morjem, vetrom in — tujino. Kakor malo domače obrežje pri izstopu iz Kvarnerskega zaliva v širno Adrijo, tako mu izgine pogosto tudi domovina na horizontu njegove duše. Šele potem, ko je dal tujini vse, kar je imel, ko mu je izžela in izrabila vse sile, teži njegovo oslajeno telo nazaj v domačo zemljo, da najde v njej večni mir in pokoj. Ta mala zemlja ob neizmernem morju je torej tem ljudem ravno toliko velika, da jim zadostuje za grob . . . Mikula Andrinić je tak starec, ki ne more iti več na morje in v tujino. Je pa zato doma popoln tujec. Svojega sina Kamila je odgojil po tuje. Kamilo je popustil študije in stopil v uredništvo nekega novega italijanskega časopisa. Sedaj, ko je list propadel, je

Kamilo doma, in oče se navdušuje ob sinovih lepo donečih slavospevih na čast sladkemu Dantejevemu jeziku in sijajni kulturi latinske rase. Kamilo je vodja italijanaške stranke, in starec Mikula ima nad njim svoje dopadajenje. — V Lovinju pa živi tudi družina Borovičevih: trije bratje imajo dobro in lepo sestrice Jelko. Staršev nimajo, ali starejši brat, pop Marko Borović, poštena in kremenita istrska svečeniška duša, nadomešča ostalim trem mater in očeta. Častitljivi mož je odgojil vse tri v navdušene Hrvate. Najstarejši, dr. Miro, je advokat, drugi Nando je mehka pesniška individualnost. Popustil je študije, ker ne more sedeti pri mrtvi knjigi, ko gre za življenje in smrt njegovega naroda. Koliko takih pesniških duš pozna jugoslovanski preporod in zgodovina naše literature! Tudi Jelka bo sedaj preskrbljena. Moži se. V prvem dejanju jo vidimo prihajajočo od poroke ob roki svojega izvoljenca v hišo bodočega tasta. Mladi njen mož je — Kamilo in tast stari Mikula Andrić. Trije hrvaški bratje puste s težko dušo sestrice svojo na njenem novem italijanskem domu, gorko se poslove od nje, najgorkeje pop Marko, kateri ji še toplo položi na srce, naj vedno pomni, da je hči hrvaške majke. Brž ko je mlada nevesta sama s svojim ženinom, ga prosi, naj ne bo neprijatelj njenim bratom. Kamilo ji obljubi. »Ali boš prijatelj tudi mojim širšim bratom, temu ubogemu hrvaškemu narodu v Istri?« Kamilo skloni glavo, pogleda v tla in se z mučnim izrazom na licu okrene. S tem je končano prvo dejanje in obenem spretno začet dramatični zasnutek.

To pa je samo dispozicija. Pravo dejanje drame so volitve in njeno najvišje stopnjevanje ta okoliščina, da hrvaška stranka kandidira Jelkinega brata dr. Mira, italijanaška njenega moža Kamila. Sedaj smo priča vseh onih pretresljivih in vznemirjajočih prizorov, ki se dogajajo ob volitvah, vse one zaslepljenosti, podivjanosti, razbrzdanosti strasti, okrutnosti in nasilstva, z eno besedo največje laži moderne kulture. Može so divji, žene obupane plakajo po domih in deca se boječe stiska ob njih krila. Vse vezi se trgajo. Nekaj jarkih tipov nam stopa pred oči. Vprav kabinetna figura je italijanaški agitator Berto Kuzmić, zli duh Kamilov. Predstavljal ga je naš Borštnik mojstrski v vsej njegovi vulgarni drznosti in obupanosti. Med tem, ko vsa srca prevzema zloba in strast, postaja pa kandidat Kamilo vedno mirnejši. S svojo mlado ženo se nikoli ne razgovarja o narodnostnem vprašanju, a odkar je oženjen, se vrši v njegovi duši neko tiho, preobratno delo. — Razmerje glasov je na obeh straneh v ravnotežju. To dela vse glave nemirne. Tu 120, tam 120. Agita-

torju Bertu gre za kožo. Ako ne pridobi Kamilu zmage, so mu zapretili gospodje v Poreču, da ga ne bodo več podpirali. V stiski zahteva od Kamila, da bi šel na volišče sam vplivat na volilce. A ta je v nekaj zamišljen in napram izidu skoro ravnodušen. Na pomoč naj pride njegova žena. Anzelmo, stari stric Marije, mlade prijateljice Jelkine, še ni volil. Njegov glas bo odločil. Jelka naj bi delovala na Marijo, ki je hči italijanaških staršev, da spravi strica Anzelma do tega, da gre italijanski volit. Če ne — Berto pokaže Jelki pismo njenega moža iz prejšnjih let, s katerim ga hoče takoj ovaditi državnemu pravdnistvu, kar bo Kamila spravilo z mesta v ječo. Jelka je v strašni stiski, ali Mariji — ki se je bila zaljubila v drja. Mira in mu sedaj ob roki vodi starega strica, da njega voli — ne more reči, da bi Anzelmo volil Kamila in — noče. Stari Anzelmo glasuje za drja. Mira, ki je tudi izvoljen. Berto pa je v resnici izvršil svoj naklop in odposlal pismo, ki govori, kakor da je Kamilo sodeloval pred leti pri atentatu na spomenik cesarja Maksimilijana v Trstu. Kamila odpeljejo v ječo. — V četrtem dejanju vidimo potrtega, ponižanega in za mnogo let postaranega starca Mikulo, ki ga Jelka spremlja na Trsat k maši. Ko se vrneta, najdeta v hiši Mira in Kamila, čigar osvoboditev iz ječe je Miro izposloval, dognavši, da Kamilo ni sodeloval pri atentatu. Na glavo Berta pade prokletstvo celega naroda in s to težo na duši se izseli v Ameriko, Kamilo pa se odloči z brati Borovići delovati za hrvaško stvar v Istri.

»Zimsko sunce« je trpka slika, polna globoko pretresljivih prizorov. Veselo figuro predstavlja samo pritepeni nemški krčmar Šani, in bučen smeh vzbuja njegova nemško-italijansko-hrvaško-slovenska mešanica, v kateri govori. Kakor sladek usmev pa je vesela nada v bodočnost, s katero pesnik končuje. To je ono pozno solnce, solnce siromakov, ono »zimsko solnce«, po katerem ima igra svoje ime.

Name je delovala Carova igra z velikim vtiskom. V njej je predstavil gorko čuteč človek to, kar je sam doživel. Kdo izmed naših ljudi, ki živi med ljudstvom z željo v prsih, svoj narod prosvetliti, še ni videl onega kulturnega posiljevanja, duševnega »valptovstva«, ki izvršuje svoj zločin nad nežno klico samostojne sodbe naroda še dandanašnji, ko že davno več ne pleše grajščinski bič po plečih preprostega ljudstva; kdo ni bridko občutil onega počenjanja, z rahlim, še neopredeljenim prepričanjem in mišljenjem naroda, ki se zove volitev? Kulturni ljudje prihajajo med nekulturni narod, ne da ga duševno razvijajo, ampak duševno ponižujejo, duševno posiljujejo. Edina tla, ki bi se mogel narod na njih vzravnati in dvigniti,

njegov zdravi zmisel, premislek, zmožnost mišljenja, mu izpodmičejo, greneč mu z razdivjanostjo vsake skomine po prosveti. In potem se hvalijo, da je govoril narod! To je moderno robstvo, ki je hujše nego vsako tlačanstvo, ker usužnjuje duh, ne telo. Ako ste kdaj stali pri prostonarodnih volitvah na neomadeževanem, človeka dostojnem, rekel bi, prosvete željnem stališču in videli z gnusom v duši, kako so prosvetljeni ljudje še nerazvito misel neukega naroda vlačili za seboj pred komisije, boste hvaležni Caru Eminu, da je to pokazal svetu v jarki luči. V prvi vrsti za to sem mu jaz hvaležen. — Seveda je imel Car drug namen. »Ti boš trpela, Jelka, ali ne omagaj, jokala boš, a molči: tvoje grenke solze bom jaz opesnil in jih proslavil pred svetom!« tako nekako govori pesnik Nando svoji bedni sestri Jelki. Te besede bi se mogle obrniti na Cara. Napisal je dramo, v kateri je opesnil solze istrskega hrvaškega naroda. Pretresljiva slika je »Zimsko sunce« in polna solz. Car jo je pisal s svojo srčno krvjo. In v resnici: igra ne deluje z nobenimi umetniškimi prednostmi in vrlinami, ampak samo s svojo vsebino. V njej ni junakov, ampak siromaki, hrvaški ljudje v Istri so v njej.

To je moral tudi pisatelj sam čutiti; zato ni nazval svojega delca »drame«, ampak samo »sliko«. In v resnici to ni drama. Mogla bi pač biti, kajti v Jelki in Kamilu sta sklopljena dva nasprotna svetova v eno. Pogoj za dramo je torej dan. Jelka zmaga, Kamilo podleže. Iz tega sujeta bi bila mogla nastati prava drama, da jo je pisal pravi dramatik, ki bi bil prikazal to borbo na odru. A Car Emin se je z največjo skrbjo izognil vsaki borbi med Jelko in Kamilom. Kamilo se izpreobrne za kulisami, čisto slučajno, v ječi, o kateri ve praviti neke novelistične stvari, ki so ga baje pretresle — sama retorika, ne dramatika. Vsi razlogi njegove izpreobrnitve, ki jih Car pokaže na pozornici, pa so najboljše parodirani v naivnem prizoru, v katerem Kamilo študira izkopane starinske lobanje, ki so baje hrvaške. S takimi razlogi utemeljuje novelist preobrat v Kamilu! Gospod Fijan je prvovrsten igralec, in videti je bilo, kako mu ta prizor ni šel nič od srca, pač pa je poizkušal sam, neodvisno od avtorja, ustvariti verjetno psihološko folijo svojega preobrata z ono neprestano slutnjo, s katero je vedno prihajal in odhajal in vlagal celo v slavospev latinske vaze diskretno in fino skepso. Največja napaka Car-Eminovega dramatičnega prvenca je to, da delo ni drama. V njem ni niti drame volje, niti drame strasti, niti drame čuvstev, niti drame čutov kekega posameznega individua. Toda zato je v njem drama, t. j. borba

celega naroda, in junak ni v njem noben posameznik, ampak en cel, ubog, zaničevan, tlačén in zatiran rod. In mislim, da se ne motim, če rečem, da je pisatelj hotel pokazati samo to in nič drugega. — Ako to pomnimo, bomo lahko odgovorili na gori stavljeno vprašanje z besedami: Izredne, viharne okolnosti življenja lastnega naroda so diktirale Caru dramatično formo kot najprimernejšo stvarém, ki jih je hotel povedati. A da je Car novelist in ne dramatik, kaže »Zimsko sunce« jasno: v njem so dramatični le prizori, prepisani iz življenja, a obdelani so čisto novelistično. In kakor niso vedno volitve, tako tudi Car ne bo pisal vedno dram, ampak povrne se najbrž k noveli ter poseže morebiti tudi po — romanu.

Igra se naj prevede na slovenski jezik in predstavlja v Ljubljani in v Trstu. A misli o narodnem dostojanstvu bo vzbujala povsod in povsod. Pri nas je tega v sedanjem času krvavo treba.

V Zagrebu, dne 14. decembra 1902.

Dr. Ivan Priatelj.

Oj, kod si hodil . . .

Oj, kod si hodil, brate moj,
vso noč do jutra ranega?
In davi prišel si domov
obraza mi zaspanega!

»Ah, jaz sem bil pri njej, pri njej
vso dolgo, temno noč
in za poljubom sem poljub
na njo pritiskal vroč.

Iz nje življenja vso sladkost
mi ustne žejne pile so
in vse skrbi in vsa bridkost
se v njej mi potopile so.

A ko je prišel beli dan,
sem vzel slovo od ljubice;
s težkó glavó sem vzel slovo
od — prazne vinske kupice.«

N. P.